

קידושין שלאחר חופה

ברוך פרידן

גמ' קידושין י' "איבעי' להו תחילת ביאה קתה או סוף ביאה קונה".

מקשים הראשונים: אפי' אם נאמר שתחילת ביאה קונה עדיין יהיה אסור לכהן גדול לקדש בביאה כי בכניסתה לחופה היא בעולה, וביבמות (נח:): לענין כה"ג שקדש את הקטנה ובגרה תחתיו משמע שלהלכה טוברים שבתר נישואין אזלינן (כל האיסור לכה"ג הוא מנישואין ובוגרת אסורה לכה"ג).

הריטב"א מביא קושיא זו ביתר הרחבה. אם נאמר ביאה נישואין עושה, מסברא ודאי הכונה לביאה גמורה, אז תחילת הביאה היא אירוסין (שהרי אנו דנים לצד שתחילת ביאה קונה) וסוף הביאה עושה נישואין, ונמצאת האשה בסוף הביאה לפני הנישואין בעולה ואסורה לכה"ג. וכ"ש אם כל הביאה היא רק ביאת אירוסין כאשר כונסה לחופה היא כבר בעולה ואסורה לכה"ג. הריטב"א הרמב"ן הרשב"א תרצו שמדובר כאן שקדם ועשה חופה ואח"כ בא עליה לשם קידושין, ובמקרה כזה תהיה נ"מ אם תחילת ביאה קונה או סוף ביאה קונה, כי לפי הצד שתחילת ביאה קונה אז באתו הרגע יחולו גם הנישואין.

בריטב"א וברשב"א מובא תירוץ נוסף. הגמ' ביבמות נח: אומרת שאפשר לומר שבכה"ג, בתר נישואין אזלינן רק אם אישתני גופה, (כגון שבגרה) א"כ אפשר לומר שבעולה לא נחשב לאישתני גופה והאיסור לכה"ג לא יתיחס אחר נישואין אלא אחר הקידושין, ולפי הצד שתחילת ביאה קונה אין איסור לכה"ג לקדש אשה בביאה. אבל למסקנה נשארת הדעה שאם עשה קידושין אחרי חופה יועיל הדבר להחשיב את האשה כנשואה.

תוס' ביבמות (נט) ד"ה "הא" מביא ראייה מהגמ' אצלינו (קידושין י:): שבעולה לא אישתני גופה, כי אם אישתני גופה ובתר נישואין אזלינן אין היכי תמצי שכהן גדול יקדש אשה בביאה, תוס' לא הזכיר שאולי אין משם ראייה שאולי הגמ' מדברת במקרה שקדם ועשה חופה ואח"כ קידש בביאה, ואז אפי' אם בעילה נחשב לשנוי גופה, יש היכי תימצי שכה"ג יקדש בביאה, ואולי משמע מכאן שתוס' סובר שהסדר קידושין ואח"כ נישואין מעכב. (עוד משמע בברור מתוס' שהוא חולק על הריטב"א בסברתו שאם ביאה נישואין עושה, הסוניה לביאה גמורה, משום שתוס' מעמיד את כל הבעיה רק למ"ד אירוסין עושה ולפי"ז תוס' יסבור שלמ"ד נישואין עושה אם תחילת ביאה קונה אז לא יהיה קשה שבתחילת ביאה היא תעשה ארוסה ונשואה בבת אחת).

גמ' (י:): "ומה שפחה כנענית שאין ביאתה מאכילתה בתרומה כספה מאכילתה בתרומה, זו שביאתה מאכילתה בתרומה איתו דין שכספה מאכילתה בתרומה... היכי דמי אי בביאה שע"י

חופה וכסף שע"י חופה בתרומתו מיכל אכלה, ואלא בביאה שע"י חופה וכסף שלא ע"י חופה, הכא תרתי והכא חדא".

רש"י ד"ה "היכי דמי" דיליף כסף מביאה, אי נימא ביאה שלאחר חופה ויליף מיניה כסף שהכניסה אח"כ לחופה. וקשה ברש"י מדוע כתב ביאה שלאחר חופה, ולא ביאה שלאחריה חופה כמו בכסף. לכן נראה בברור מרש"י שסובר שקידושין אחר חופה מועילים, אבל עדין קשה מדוע ראה רש"י צורך להדגיש שיטתו דוקא כאן, בלימוד ה"א של ק"ו מדוע לא הסביר את הגמ' בפשיטות שמדובר בביאת קידושין ולאחריה חופה?

תוס' ד"ה "זו שביאתה מאכילתה אינו דין שכספה מאכילתה" שואל תוס' "רא"ת ונימא דיו אסוף דינא כלומר מאיזה כח אתה בא ללמוד כסף, מכח ביאה, דיו כביאה, ולא יאכיל אלא אחר חופה". תוס' מכח קושיא זו נדחק לפרש את הגמ' כר"ט דלא אמרין דיו היכא דמפריך ק"ו.

ומקשה הרש"ש, מכיון שהגמ' לומדת הק"ו מביאה חופה כיצד אפשר לומר דיו? כל' אם יש ענין המלמד בק"ו, והוא קיים בהגבלות מסוימות הענין הנלמד ממנו בק"ו ילמד באותן הגבלות, אם נאמר דיו. זה נכון כאשר הענין המלמד מותנה בפרטים מסויימים אבל אצלנו בק"ו הרי ביאה וחופה יחד הם מלמדים, שניהם יוצרים מציאות של "אוכלת בתרומה" ובק"ו אני רוצה ללמוד שגם כסף יצור את אותה מציאות של "אוכלת בתרומה" א"כ מה שייך לומר דיו. אלא ע"כ שתוס' סובר שחופה היא תנאי, הקידושין פועלים את הכל, חופה היא רק תנאי נוסף שצריך להתקיים, תנאי כזה שהוא תנאי משלים לקידושין חייב לבא אחרי הקידושין. ממילא מוכח מתוס' שהסדר קידושין ואח"כ נישואין הוא בדוקא, ולעיכובא.

הגה"מ ס' תקמ"ו מביא מעשה שהובא בפני רש"י באחד שקידש תשוא אשה ואח"כ נמצא קידושין פסולים והצריך רש"י רק קידושין נוספים ולא חופה נוספת, כל' ברור הוא שרש"י סובר שקידושין מועילים אחר חופה, ההגה"מ הביא ראייה לשיטה זו מקטנה שהשיאוה אחיה, ואמה, שהשיאוה לא תפסו עד שתיגדל ויבא עליה לשם קידושין, נמצאת חופה קודמת לקידושין, ועוד בס"פ תשיעי בכתובות "קטן שהשיאו אביו כותבתו קיימת שעל מנת כן קיימה" ומפרשים שם לכשמגדל בא עליה לשם קידושין והיא נשואה לו גם כן קודמת החופה לקידושין.

המשאת בנימין בתשובה צ' כתב חופה קודם קידושין לא קנה כלום ולא עוד אלא שיש כאן גם אסור יחוד עם פניה.

גמ' יבמות נ"ז: "איתמר רב אמר יש חופה לפסולות, ושמואל אמר אין חופה לפסולות". פרש"י "כה"ג שהכניס אלמנה בת כהן לחופה ולא בא עליה, ומעיקרא נמי לא קדשה", האם פסלה מלאכול בתרומה או לא, וע"ז אמר רמי בר חמא ש"באנו למחלוקת ר' מאיר ר' שמעון ור"א". ר"מ סובר שקידושין פסלי יסבור ג"כ שחופה פסלי (רש"י ג"כ מפרש חופה בלא קידושין) בפשטות מהגמ' נראה לומר שרש"י סובר שרב ושמואל סוברים כר"ה שאמר חופה

לא קונה מה מועילה חופה לבד בלי קידושין, ומה זהשואה של חופה לקידושין לר"מ. וכך הסביר תוס' ברש"י (תוס' ד"ה רב אמר) ומקשה התוס' שדוחק לומר שרב ושמואל לא אליבא דהלכתא שהרי דינו של ר' הונא לא נפסק להלכה. (מכאן ראייה שתוס' סובר שאין הלכה כר"ה ולא כר"ח שמסתפק) ולכן מסביר תוס' את הגמ' שמדובר שעשה חופה ולא הספיק לבעול. יוצא איפא שתוס' לשיטתו שהסדר קידושין נישואין הוא לעיכובא, ולחופה לפני קידושין אין שום משמעות, ולפי הבנה זו הוא הסביר את רש"י, הקשה, ואמר פירוש אחר.

הרמב"ם פסק בפ"ז מהל' תרומות הל' כ"א "כהנת אלמנה שנתארסה לכה"ג או גרושה לכהן הדיט הואיל והן משמרות לביאה פטולה של תורה, הרי אלו לא יאכלו. וכן אם נכנסו לחופה בלא אירוסין אינן אוכלות שהחופה פוסלתן מלאכול" משמע מהרמב"ם שגם הוא למד את הגמ' ברש"י. והרי הרמב"ם עצמו פסק שאין הלכה כר"ה (עיי' ר"ן פ"ק דקידושין בסוף ד"ה מנינא דרישא דף א': מד"ה הרי"ף) א"כ קושית תוס' קשה עוד יותר על הרמב"ם כיצד חופה פוסלתן מלאכול, הרי חופה לבד אם אינה מועילה לקנין כר"ה הרי היא סתם יחוד בלי כל משמעות נוספת?

המאירי ביבמות אומר אע"פ שפסקו בפ"ק דקידושין שחופה אינה קונה בכ"א עיקר הדברים בסוגיא הם כפירוש רש"י ולא כפירוש תוס', והחופה מועילה: שהיא שימור גמור וההלכה היא שהמשמרות לביאה אסורה, לא יאכלו.

לפי האמור שוב לא קשה קושית תוס' על רש"י שהרי רש"י סובר שחופה מועילה לפני קידושין ואין כל הכרח לומר שרש"י סובר שרב ושמואל הולכים אליבא דר"ה משום שחופה בפני עצמה מועילה ולכל הפחות לתת לאשה דין של שומרת לביאה אסורה מהתורה שאסור לה לאכול בתרומה. (ואולי משמע מדברי הרמב"ם והמאירי שחופה ללא קידושין ג"כ מתני כ"כ הקרן אורה יבמות נ"ז:): אבל עדין צריך לברר במה פועלת החופה לעשות את האשה לאשת איש. כבר הבאנו את שיטתו של ר' הונא שסובר שחופה קונה אבל להלכה לא נפסק כמוהו חוץ מר"ח והרי"ף לפי העמדת הרמב"ן, נראה לומר ג"כ שרש"י סובר שאין הלכה כר"ה וגם אין חרשיים לו וראיה לדבר הטהרה"מ שהביא את המקרה שהובא לפני רש"י והמזהר"ם מרוטנבורג בתשובה תק"ט השיג על פסקו של רש"י והסבה להשגתו היא משום שהוא סובר שחוששים לר"ה והחופה שלאחר הקידושין לפי ר"ה עשתה גם היא קידושין ואין צורך לחזור ולקדש שוב, משמע מכאן שרש"י לא חשש לר"ה.

אם כן חייבים אנו לומר שכל מקום שיש חופה ויש קידושין האשה הופכת להיות אשת איש, כל' יש קנין הערשה את האשה אשת איש ולקנין זה כמה פרטים ובהשלמת כולם האשה נעשית נשואה והסדר אינו מעכב אבל כל פרט פועל פועלה שונה שהרי חופה לא יכולה לפעול את פעולת הקידושין משום שרש"י אינו סובר כר"ה אלא יש לומר שהקידושין הם אלה שמרציאים את הקנין מן הכח אל הפועל והם הנותנים לאשה את המעמד המיוחד הנקנה באמירה, נתינת הכסף או ההנאה והחופה, אלה הם הקתנים והקנין יוצא מהכח אל הפועל במעשה הקידושין.

כאשר אדם מקדש אשה הוא מרציא את הקנין מהכח אל הפועל אבל חסר עדיין חלק מהמעשה של הקנין בכח, חלק זה מושלם בהכנסה לחופה ובצירוף הקידושין המרציאים מהכח אל הפועל האשה נעשית אשת איש ומושלם הקנין.

וכאשר קדמה החופה שוב נעשה חלק ממעשה הקנין הכולל אלא שמעשה זה נשאר בכח וכאשר יהיו קידושין חזול כל מעשה הקנין בב"א. והאשה תעשה נשואה (אבל קנין החופה אינו מועיל להרציא מהכח אל הפועל כפי שרצה ר"ה ללמוד שחופה קונה כמו שקידושין קונים). וכ"כ בספר המקנה שלרש"י ברוע שיש חופה וקידושין האשה נעשית נשואה.

לעומת זאת סוברים התוס' שחופה היא רק תנאי ללא קנין נוסף ולא חלק מהקנין. הקנין כולו נגמר בקידושין, ולכן גם עיקר הק"ו לפי שיטתם מביאת הקידושין וכך לשדגם "מאיזה כח אתה בא ללמוד כסף מכח ביאה". ובקידושין עצמם היתה נעשת האשה אשת איש גמורה אלא שהתורה אמרה שהגבלות מסוימות יהיו קיימות עד שיביאנה לתוך ביתו. המחלוקת הזו בין רש"י ותוס' תלויה בשני הסברים בסוגיא בדף ה' האם חופה קונה או לא.

תוס' למדו שר"ה לומד חופה מק"ו ומה כסף שקונה אינו גומר חופה שגומרת אינו דין שתקנה. ובפשטות ר"ה למד שלחופה יש כח לעשות את סוף הקנין א"כ אין שום מניעה שתעשה גם את תחילת הקנין מק"ו. החולקים עליו סוברים שאין ק"ו כי חופה שגומרת אינה גומרת את הקנין אלא היא תנאי בעלמא שקבעה התורה ממילא לא שייך שחופה תקנה. (וכך למד האבן עזר בחידושו על הל' אישות פ"ג הל' י"ג.) רש"י למד שהחולקים על ר"ה סוברים אמנם שחופה גומרת, והכוונה באמת שהיא חלק מהקנין אלא שאי אפשר להשוותו לקידושין שחופה אינה ערשה שום קנין בפועל ולכן אי אפשר ללמוד את הק"ו.

לפי האמור יובן מדוע רש"י הדגיש דוקא כאן את שיטתו, שקידושין שלאחר חופה מועילים, כי הוא רצה להרציא מדעת תוס' שלא נטעה לסבור כתוס' ולהקשות קושיתו שנאמר דיו. לכן כתב רש"י שמדובר בקידושין שלאחר חופה, וכך תרצו הרש"ש והמקנה. ר' ירחם בנתיב כ"ב ח"ב כותב כשיטת תוס' שחופה קודם ביאה לא מהני ונראה שלמד את הגמ' בדף ה' כתוס'.

אך עדיין יש לברר "כסף שמכניסה אח"כ לחופה" ולא כתב כסף שלאחר חופה. בפשטות נראה לתרץ שהרי גם לרש"י ודאי שלכתחילה צריך אדם לקדש אשה ואח"כ לשאתה, והסיבה היחידה שרש"י הפך, היא להרציא מדעת תוס' ומאחר ועיקר קושית תוס' היא מביאה, שנאמר דיו שביאה אינה מאכילה אלא אחר חופה הדגיש רש"י את שיטתו שביאה קונה אחר חופה ואין שום סיבה שיהפוך ג"כ בכסף.

אולם ראשונים ואחרונים דייקו ברש"י שרק ביאת קידושין שאחר חופה מועילה לעשות את האשה אשת איש, אבל כסף אחר חופה אינו מועיל. והסיבה שקידושי ביאה אחר חופה יועילו, שהבעילה נעשית כשהביאה לביתו וממילא בביאת הקידושין יש גם יחוד ונמצא שקידושין תישואין באם כאחד כ"כ השער למלך בקתרטס חופת חתנים סע' ח', וכ"כ הפנ"י בחידושו לקידושין י': וכך כתב גם התוס' רא"ש והחידושי בתרא.

הקרן אורה על יבמות דף נז: מסביר ששיתת הרשב"א והרמב"ן היא רק כשלא נפסקה החופה ואז הקידושין והנישואין באם כאחד, ויש שרצו להסביר מאחר וכל יעוד החופה הוא לשם ביאה הרי החופה היא כמו חופה אריכתא. כך מפרש ביאורי השיטות. אבל לפי הסברים אלה ישאר קשה שהרי לפי"ז רש"י עקרונית סובר כתוס', וודאי שרש"י סבר שלכתחילה קודם יקדש ורק אח"כ יעשה חופה א"כ מה הכריח את רש"י לשנות ולפרש ביאה שאחר חופה, ומדוע דוקא כאן בהסבר ה"א של ק"ו, ובאמת ר' שמעון הלוי בחידושיו לקידושין סובר ג"כ כדעה זו וכדי לתרץ את הקושי מסביר שרש"י אם אדם מקדש בביאה האפשרות היחידה היא לעשות קודם חופה ואח"כ לקדש בביאה, כי כל מטרת החופה היא לשם ביאה ואם כבר בא עליה לשם מה חופה, ולמה תועיל החופה א"כ ירצא שלפי שיטתו הסדר של חופה ואח"כ קידושי ביאה זה לכתחילה וזו הדרך היחידה לשאת אשה אם רוצה לקדש בביאה. לעומת דעה זו המל"מ בפ"י מהל' אישות הל"ב אומר שדין זה, שקידושין מועילים אחר חופה נכון גם בכסף ובשטר. ובספר המקנה דף י': כתוב "אע"כ דאין חילוק ובכסף שלאחר חופה נשואה נמורה היא וגם מההנה"מ משמע שרש"י סובר דין זה גם בכסף ושטר שהוא מביא שהמקרה היה בקידושי כסף "והצריך רש"י קידושין נוספים" ולא דוקא קידושי ביאה.